

Nedělní úvaha (kázání) na text knihy Exodus

v Lysé nad Labem, neděle Oculi (3. postní), 3.3.2024

Mojžíš a Faraonova koruna, Jan Steen, 1670, Mauritshuis, Haag, Zdroj Wiki

Faraonovo zatvrzelé srdce

Hospodin řekl Mojžíšovi: „...Já však zatvrdím faraónovo srdce a učiním v egyptské zemi mnoho svých znamení a zázraků. Faraó vás neposlechne, ale já vložím na Egypt svou ruku. Vyvedu zástupy svého lidu, syny Izraele, z egyptské země, ale ji postihnu velkými soudy. Egyptané poznají, že já jsem Hospodin, až vztáhnu svou ruku na Egypt a vyvedu Izraelce z jejich středu.“
(Bible, exodus, 7. kapitola)

Nutno doplnit četbou dalších událostí (Ex 7-11), dobrá je také novozákonní perikopa o pokušení na poušti (L 4,1-13). Píseň 313 či 581 z NEZ byly také zpívány.

Já však zatvrdím faraónovo srdce ... a faraó vás neposlechne! Velmi provokativní text, teologická výpověď, kterou bychom raději přeskočili. Za zlé faraonovo srdce může Bůh? A pokud to byl Bůh, který faraonovo srdce zatvrdil, kde pak byla faraonova svoboda rozhodování? Pokud Bůh „tahal za nitky“, ovládal a určoval faraonovy reakce, jak by potom mohl faraon být vinen a hoden trestu? A jaké že divadlo se nám tu pak v Deseti ranách egyptských ukazuje? Je skutečně jeho režisérem jen sám Bůh? A pokud ano, co desátá rána egyptská a smrt prvorozených egyptských dětí? Jak jí mohl faraon zabránit, pokud byla tvrdost jeho srdce řízena Hospodinem?

Pojďme se na celý text boje za svobodu hebrejských otroků podívat podrobněji. Zatvrzené faraonovo srdce je zmiňováno u každé z egyptských ran. U prvních pěti z nich se však o Hospodinově podílu na tvrdosti faraonova srdce nepíše ani čárka. Čteme například, že se „srdce faraonovo zatvrdilo, nebo že „zůstal v srdci neoblomný“. Teprve od šesté rány je faraonovo zatvrzené srdce přičítáno Bohu, většinou je to formulováno větou, že Hospodin zatvrdil faraonovo srdce, takže neposlouchal a Izraelce nepropustil (Ex 9,12; 10,1.20.27; 11,20).

Biblický text, jakoby nám naznačoval, že s úlohou Hospodina je to v egyptském dramatu všelijaké, a pokud zde máme rozhořčené komentáře vůči Boží roli, mají pravdu jen z části. Přesněji řečeno, je to přesně půl na půl. V první polovině případů jedná faraon zcela o své vůli, ve druhé polovině jakoby ale náhle svoji vůli ztratil. Jakoby byl ve vleku svých předešlých rozhodnutí. Jakoby sám byl obětí zla, které kdysi rozpoutala jeho dynastie na malých hebrejských chlapcích, jimiž krmila posvátný Nil. Faraon jedná nelogicky, jako omámený či bez vlastní vůle. I my podobné případy známe. Za německé okupace se např. konfidenti až nesmyslně a zoufale drželi Gestapa, byť byla válka ztracená a blížil se den soudu. V literatuře je motiv skvěle vystižen už Shakespearerem v Macbethovi, kterému se faraonův postupný propad do sebedestruktivního šílenství velmi podobá. Bible nám tu možná věrně popisuje, jak se člověk díky špatným rozhodnutím ocitá na cestě, ze které už není návratu

Jenže jako křesťané, jako lidé, kterým byla zprostředkována zkušenost s milosrdným Božím soudcem, víme, že návrat je možný vždy, že neexistuje žádná definitivita, hranice, horizont událostí. I v samotném biblickém textu je to přítomno. Faraon několikrát vyzná svoji vinu, z jeho úst slyšíme dokonce: „*Zhřešil jsem proti Hospodinu, vašemu Bohu, i proti vám. Sejmi prosím můj hřích ještě tentokrát a prostě Hospodina, svého Boha, aby jen odvrátil ode mne tuto smrt.*“ A po těchto faraonových slovech vždy dojde ke zlepšení situace, ukončení rány, stabilizaci. Faraon dostává stále znovu a znovu novou šanci (9x !), je mu opakovaně odpouštěno. Navzdory tomu ovšem nejedná tak, aby se vrátil či obrátil.

Návratu a zvratu bráníme ponejvíce my sami. To když se bráníme novým faktům a zjištěním. To když se slepě držíme v nejlepší víře nastoupené cesty, která se každým krokem ukazuje být cestou sebedestrukce. Faraon měl celkem devět pragmatických důvodů, devět katastrofických znamení, že kráčí špatnou cestou. Prvních pět jeho postoj nezměnilo, další pak zatvrzovaly jeho srdce víc a víc. V tomto smyslu je Bůh skutečně jakýmsi původcem faraonovy tvrdosti a jeho políčky jakoby v konečném důsledku skutečně zapříčinili egyptskou

tragédii. Otázka ovšem je, zda měl Bůh tváří v tvář zlému lidskému konání jinou možnost.

Pro pochopení faraonova postoje, pro pochopení lidského konání je nyní možná dobré poupravit slovník. Je zbytečně silné používat termín zlo, stačí slovo ideologie. Člověk není tvorem zlým, je člověkem ideologickým. Žádný diktátor, ale ani žádný demokraticky zvolený představitel, nebude říši zla; každý jedná ve jménu dobra. A ať už se cítíme být odpovědní svým bohům, svému národu, svému etniku, genderu či svým voličům, vždy nastane chvíle, kdy se naše ideály, naše ideologie, protne s realitou. Ukáží se negativní stránky. Či dokonce průšvihy. Příběh Exodu je příběhem devíti marných varování. Egypťané sami už nejsou jednotní. V jednu chvíli nedbá valná většina z nich řečí svého vládce a před ohlášeným krupobitím ukrývají svá stáda. O chvíli později pak samotní faraónovi služebníci a nejbližší poradci svému vládcovi říkají: „*Propusť ty muže, ať slouží Hospodinu, svému Bohu. Což jsi dosud nepoznal, že hrozí Egyptu zánik?*“ Ale faraon už nejedná racionálně. Už neslyší, a slibuje-li změnu pod tlakem svého okolí, nemyslí to vážně. Vyznávali vinu, nemyslí to vážně. Nechce propustit otroky, neboť je sám otrokem své ideologie.

Faraon vytváří určitou ideologii, přesvědčuje sám sebe i své okolí, že je nutné jednat pevně a neochvějně (!) - s tou izraelskou agresí. Jenže se ukazuje, že tato ideologie má postupně v moci jeho, že se není schopen jí vzepřít. Faraon ztrácí svobodu, stává se poddaným, nikoli pánem ideologie. Bible zároveň ukazuje jednoduchý návod, jak se podobnému ideologickému nároku vzepřít. Jak opět nabýt svobody. Faraon má šanci se po každé ráně egyptské zamyslet. Zvážit nové skutečnosti. Přehodnotit svůj postoj. Nechat Boží vůli zpochybňovat tu svoji. V biblickém textu není v popředí popis katastrof, všimněme si, že centrem jsou sáhodlouhá jednání a rozhovory mezi faraonem a egyptskými představiteli na straně jedné a Mojžíšem, Áronem a Hospodinem na straně druhé. Jenže tyto bilaterální rozhovory nikam nevedou. Faraon není schopen přihlídnout ke skutečnostem. Překrucuje fakta. Je schopen neuvěřitelné manipulace či emočního vydírání. V jednu chvíli dokonce vyčítá Hebrejům, že zatahují své děti do věcí své víry, a na první pohled to vypadá, že je ochráncem dětí vůči fanatismu jejich otců! Na rukou jeho dynastie lpí krev nevinných dětí, o to neuvěřitelněji znějí jeho slova: „*To jste si zámánuli špatnou věc, když chcete vést své děti na bohoslužbu! Nikam s vámi vaše děti nepustím!*“

Sami si dosad'te, kde všude se v současnosti bráníme zvažovat fakta, kolik našich pevných postojů nepřihlíží k novým skutečnostem. Kde všude jsme jako lidé schopni rozsévat ideologii ve jménu dětí. Kde všude nejsme schopni

přiznat, že jsme se mýlili, obrátit se, změnit postoj, přestože naše kroky přinášejí nepokoj a prohlubují agresi. Faraonův příběh končí tím, že to zaplatí jeho nejbližší. Výkvět národa. Egyptští prvorození. Tady bychom mohli skončit a konstatovat, že kdo „seje vítr, sklízí bouři“. Že za všechno může sám faraon. Jenže tak jednoduché to není. V textu se říká, že tvrdostí srdce byl postižen nejen faraon, ale i jeho služebníci. Zřejmě proto, že k jejich námitkám vůči faraonovi je nevedla snaha o nápravu jednání s otroky, ale jen a jen obava o vlastní majetek. To oni si chtějí ponechat alespoň část pracovní síly v podobě dětí (Ex 10,7) nebo ukrývají dobytek před kroupami, byť při tom pokrytecky přikyvují egyptské vládní ideologii.

Nás na příběhu zajímá ale ještě rovina třetí. Nakolik je tím, že to muselo skončit až ranou desátou, vinen Bůh. Chápeme sice proces, ve kterém se Egyptané sami stali otroky své ideologie, ale nesmíme zapomenout, že sám Bůh v textu rovněž vyhláší svůj vlastní podíl na tom všem: *Já však zatvrdím faraónovo srdce ... a farao vás neposlechne!* Měl snad být Bůh shovívavější? Ale byli by pak Hebrejové na svobodě, kdyby např. s faraonem jednal odpouštějící Ježíš?

Musím se přiznat, že formulaci o Hospodinově aktivním zatvrzování faraonova srdce nechápu. Za příběhem se jistě schovává právě představený popis fungování lidských ideologií, přesto mne formulace o Božím zatvrzení faraonova srdce znejišťuje. Tak jako v příběhu o Jobovi tu narážím na Boží svobodu a nepostižitelnost. Všemocný Bůh může jistě zatvrzovat naše srdce a dělat z nás lidi své loutky. Možná je proto důležité si všimnout, jací lidé se takovými loutkami v Božích rukách stávají. V našem textu jsou to Egyptané, lidé mimo jeho lid, mimo Hospodina, bez Boha, bez-Božní. Boží děti jsou Bohu partnery pro rozhovor. Vždy a téměř za všech okolností. Ti ostatní se stávají jen herci, jsou manipulovatelní, jednají často nikoli z vlastní, ale z cizí vůle. To je i případ Egyptanů, kteří nejsou Bohu partnery pro rozhovor, nenaslouchají mu a stávají se pak jen jakýmsi šachovými figurkami. Možná je tak tento text i jistým varováním, jak se nestát pouhou stafáží; jak se nestát těmi, jimž lze leda *učinit srdce i neoblomné, aby mohl uprostřed nich provést Bůh svá znamení.*

Jak nebýt Egyptanem? Rabín Jonathan Sacks říká, že to znamená stát vždy tak trochu odděleně společenských ideologií či společností samé, jakkoli do ní přispíváme. A Ježíš nás dokonce učí (pokušení na poušti), že držet se Boží vůle lze i ve chvílích, kdy Bůh mlčí a promlouvá k nám satan. I ve chvílích „Boží nepřítomnosti“ poměřovat a zpochybňovat naši vůli vůlí Boží, tak jak ji známe, tak jak ji máme v sobě na základě biblického textu zakořeněnu. Nad každou satanovou nabídkou, nad každou svůdnou ideologií se pozastavit, demaskovat ji a poměřit s reálnými fakty, novými skutečnostmi i Božím slovem.